

Regeringskansliet
Justitiedepartementet
Straffrättsenheten

Ett särskilt hedersbrott (SOU 2020:57)

Sammanfattning och övergripande synpunkter

Åklagarmyndigheten delar i stort utredningens bedömningar och ställer sig bakom grundtankarna i utredningens förslag.

Åklagarmyndigheten instämmer i att det finns behov av att införa ett hedersbrott och de förslag som lämnas synes ändamålsenliga och markerar ytterligare att hedersrelaterat våld och förtryck är oacceptabelt. Åklagarmyndigheten har emellertid vissa invändningar mot förslagen att brott enligt 5 kap. brottsbalken ska kunna konstituera fridskränkings- respektive hedersbrott samt att kravet på dubbel straffbarhet tas bort såvitt avser hedersbrott.

Åklagarmyndigheten välkomnar förslaget att sänka straffskalegränsen för inhämtande av rättsintyg m.m. utan målsägandens samtycke.

Åklagarmyndigheten välkomnar ett starkare brottsofferperspektiv när det gäller reglerna om kontaktförbud och delar utredningens uppfattning om att straffskalan vid överträdelse bör skärpas. Däremot bör nuvarande ordning med en succesiv upptrappning av ingripandenivå kvarstå oförändrad.

8.2 Det finns ett behov av en särskild brottstyp avseende hedersrelaterade gärningar

Åklagarmyndigheten instämmer i att det finns ett behov av en särskild brottstyp avseende hedersrelaterade gärningar och anser att förslaget i stort utgör nästa viktiga steg i samhällets reaktion mot hedersrelaterad brottslighet.

8.3.1 Lagstiftningen mot hedersrelaterade gärningar bör omfatta en vidare krets än ”närstående”

Åklagarmyndigheten delar utredningens uppfattning att den nya brottstypen hedersbrott bör utformas utan ett närståenderekvisit. Hedersrelaterad brottslighet begås inte sällan av avlägsna släktingar och/eller personer som inte ens är släkt eller närstående till brottsoffret. Kretsen av gärningspersoner bör därför inte begränsas till endast närstående.

8.3.2 Intresset av att behålla en koppling till de s.k. fridskränkingsbrotten

Liksom utredningen finner Åklagarmyndigheten att det nya hedersbrottet bör följa samma konstruktion och innehålla samma brottskatalog som fridskränkingsbrotten.

8.3.3 Hänvisning till den brottskatalog som gäller för de s.k. fridskränkingsbrotten

Åklagarmyndigheten delar utredningens uppfattning att fridskränkingsbrotten och hedersbrottet bör överensstämma och att brottskatalogen som utgångspunkt bör utformas så heltäckande som möjligt. Detta för att straffbestämmelserna ska omfatta gärningar som typiskt sett kan ingå i en kränkning av en person och som karakteristiskt sett utgör ett angrepp på den personliga integriteten.

Enligt Åklagarmyndighetens uppfattning utgör ärekränkingsbrott i och för sig sådana brott som ofta utövas som ett led i en kontext av närstående- eller hedersrelaterat förtryck. Åklagarmyndigheten delar dessutom bilden av att dessa brott blir alltmer vanliga och att de inte sällan utövas på internet. Trots dessa starka argument är det emellertid tveksamt om brotten bör ingå i fridskränkingsbrotten respektive hedersbrottet.

Precis som utredningen påpekar finns egentligen inga gränser för vilken brottslighet som kan användas för att kontrollera, begränsa och förminska en person. Att frånta en person ägodelar eller ta kontroll över personens inkomst kan exempelvis vara effektiva sätt att omöjliggöra för den utsatte att forma sitt eget liv. Det är därför en grannlaga uppgift att avgöra vilken slags brottslighet som bör kunna konstitueras ett fridskränkings- respektive hedersbrott. Vid överväganden om hur brottskatalogen bör avgränsas ter det sig naturligt att ta utgångspunkt i gärningar som innefattar angrepp på någons fysiska integritet, frihet och frid, dvs. sådana brott som innebär ett direkt angrepp mot den personliga sfären. När det gäller ärekränkingsbrott består dessa av gärningar som innebär angrepp på

någons anseende eller aktning och syftet med förtals- och förolämpningsbrotten är att ge skydd åt en persons ära eller heder. Ärekränkingsbrotten har därmed en annan karaktär än de fridsbegränsande brott som i första hand bör kunna konstituera fridskränkings- respektive hedersbrott. Det kan i detta sammanhang tilläggas att lagstiftningen riskerar att bli motsägelsefull om ett avståndstagande mot föreställningen om heder ska markeras genom att inkludera brott som omfattar angrepp på någons heder.

Ytterligare en invändning som kan riktas mot förslaget är att ärekränkingsbrott utgör mindre allvarlig brottslighet (sett till straffskalan) i förhållande till övriga brott som kan konstituera fridskränkings- respektive hedersbrott. Det finns därmed risk för att domstolar kan komma att inta en restriktiv hållning när det gäller att bedöma gärningar som fridskränkings- respektive hedersbrott när tyngdpunkten av åtalet består av ärekränkingsbrott.

Det finns också skäl att uppmärksamma att upprepade ärekränkingsbrott redan enligt befintlig lagstiftning kan konstituera brottet ofredande, ett fridsbrott med fängelse i straffskalan till skydd mot angrepp på den privata sfären.

Enligt utredningens förslag ska även brottskatalogen avseende olaga förföljelse kompletteras med ärekränkingsbrott. Även här kan man ställa sig tvekan till om ärekränkingsbrotten är av sådant slag att de lämpligen ska kunna ligga till grund för ett sammansatt brott. Skälen mot en sådan ordning ter sig dock inte lika starka som när det gäller fridskränkingsbrotten och hedersbrottet eftersom brottskatalogen i bestämmelsen om olaga förföljelse är snävare och straffskalan inte är lika sträng.

Sammanfattningsvis ställer sig Åklagarmyndigheten tveksam till om det finns tillräckliga skäl att låta ärekränkingsbrotten ingå i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten och hedersbrottet. Det är också tveksamt om sådana brott bör ingå i katalogen för olaga förföljelse, men här är de motstående argumenten mindre uttalade.

8.3.4 Rekvisitet avseende heder

Även om Åklagarmyndigheten förordade den tidigare utredningens (se SOU 2018:69) alternativa formulering av hedersmotivet, vilken ligger i linje med Åklagarmyndighetens och Polismyndighetens gemensamma definition, delar Åklagarmyndigheten utredningens bedömning att hedersrekvisitet bör motsvara definitionen i den nya straffskärpningsbestämmelsen i 29 kap. 2 § 10 p brottsbalken.

8.5.2 Brott begångna utomlands

Åklagarmyndigheten delar utredningens uppfattning att hedersbrottet har en internationell prägel eftersom hedersrelaterad brottslighet är ett globalt problem. Däremot kan det ifrågasättas om det föreslagna hedersbrottet har en gränsöverskridande karaktär såsom exempelvis äktenskapstvång och kvinnlig könsstympning. Det föreslagna hedersbrottet karaktäriseras snarare, liksom de övriga fridskränkingsbrotten, av att vara ett mer eller mindre ständigt pågående brott som äger rum oavsett parternas geografiska position. Åklagarmyndigheten reserverar sig därför mot utredningens slutsats att hedersbrottet har en sådan gränsöverskridande karaktär som kan motivera ett avsteg från kravet på dubbel straffbarhet.

Vidare finns det en risk för, om kravet på dubbel straffbarhet avskaffas när det gäller endast hedersbrott, att svärmotiverade skillnader kommer att uppstå i förhållande till i första hand övriga fridskränkingsbrott men även i förhållande till annan brottslighet. Det kan illustreras med följande exempel.

1. A (man) och B (kvinna) är svenska medborgare, gifta och lever i en hederskontext. De reser till sitt ursprungliga hemland på semestern. Under semestermånaden kommer A att vid tre specifika tillfällen misshandla B och vid två tillfällen hota B. Samtliga fem gärningar begås med ett hedersmotiv och gärningarna utgör led i en upprepad kränkning av B:s integritet och är ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Eftersom det handlar om upprepad brottslighet enligt 3 och 4 kap. brottsbalken kan gärningarna sammantaget anses konstituera det föreslagna hedersbrottet. Det sannolika straffvärdet är fängelse nio månader. Inget krav på dubbel straffbarhet.

2. Samma förutsättningar som exempel 1 men det finns inget hedersmotiv bakom gärningarna. Gärningarna kan sammantaget anses utgöra grov kvinnofridskränkning. Det sannolika straffvärdet är fängelse nio månader. Krav på dubbel straffbarhet.

3. A (man) och B (kvinna) är svenska medborgare, gifta och lever i en hederskontext. De reser till sitt ursprungliga hemland på semestern. Under semestermånaden kommer A vid ett tillfälle att begå en grov misshandel mot B. Motivet för A är att bevara sin släkts heder. Straffminimum för grov misshandel är fängelse ett år och sex månader. Därtill kommer den straffvärdeshöjande regeln i 29 kap. 2 § 10 p brottsbalken. Krav på dubbel straffbarhet.

För det fall förslaget om att efterge kravet på dubbelstraffbarhet tas vidare bör regeln i 2 kap. 2 § brottsbalken kompletteras med ytterligare allvarliga brott för att motverka omotiverade skillnader i straffbarhet.

9.2 Straffskalor

Åklagarmyndigheten delar utredningens slutsats att straffskalan för grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning inte bör ändras. Sedan de s.k. fridskränkingsbrottens tillkomst 1998 har minimistraffet för dessa brott redan höjts från sex månader till nio månaders fängelse. Befintlig straffskala är väl underbyggd och ger utrymme för en nyanserad straffvärdebedömning. Åklagarmyndigheten delar utredningens farhågor om att en ytterligare straffskärpning skulle kunna leda till svårförklarliga skillnader i förhållande till liknande brottslighet riktad mot annan än närstående och att domstolar bedömer att färre situationer än tidigare når upp till sådana nivåer.

I detta sammanhang finns anledning att beröra frågan om hedersbrottet bör betraktas som ett s.k. artbrott, dvs. brott där brottslighetens art talar för att påföljden ska bestämmas till ett fängelsestraff. Högsta domstolen har uttalat (se NJA 2014 s. 559) att vad som kan ha betydelse för frågan, trots avsaknad av stöd i lagförarbeten eller i tidigare praxis, är andra omständigheter än sådana som inverkar på straffvärdet. Det kan ses som att det rör ett särskilt behov av normbildning som den aktuella brottstypen kan föranleda. Det kan handla om svårupptäckta brott eller att brottstypen innefattar en samhällsfara som inte reflekteras på annat sätt än vid påföljdsbestämningen. Har något besked om lagstiftarens syn på brottets art inte lämnats i förarbeten och har frågan inte behandlats i tidigare praxis från Högsta domstolen får frågan avgöras efter avvägning av de skäl som kan åberopas för att ett brott ska utgöra ett artbrott.

Utredningen tar inte tydligt ställning i frågan utan omnämner kortfattat att det bör kunna förutsättas att hedersbrottet huvudsakligen kommer att generera fängelsestraff eftersom brottsligheten redan med dagens lagstiftning kan förmodas betraktas som artbrott. Åklagarmyndigheten delar den bedömningen men förordar att lagstiftaren nu gör ett entydigt uttalande om hedersbrottets särskilda karaktär. Med hänsyn till att brottet består av gärningar som typiskt sett brukar åtnjuta ett visst artvärde, att brottet kan vara svårupptäckt och att brottsligheten främjar upprätthållandet av ett parallellt norm- och bestraffningssystem, torde brottstypen innefatta en sådan samhällsfara som bör komma till uttryck vid påföljdsbestämningen.

9.3 Straffprocessuella frågor

Åklagarmyndigheten välkomnar förslagen och vill i detta sammanhang särskilt framhålla lagförslagets betydelse för åklagarväsendet. Tillgång till journalutdrag och/eller rättsintyg samt vittnesförhör med vårdpersonal är i många fall avgörande för att en förundersökning ska kunna bedrivas framgångsrikt och utgör ett viktigt straffprocessuellt verktyg för åklagare och polis. Det är inte sällan brottsoffer över tid väljer att inte medverka i förundersökningen och inte lämnar samtycke till exempelvis inhämtande av journalanteckningar. För att även i de fallen kunna bedriva förundersökning framgångsrikt är det synnerligen viktigt att polis och åklagare kan säkra nu aktuell bevisning utan brottsoffrets samtycke. Ytterligare en välkommen följd av förslaget är att gärningspersonens och/eller omgivningens press på den brottsutsatte kommer att minska eftersom vederbörande själv inte råder över frågan.

Även vad gäller förslaget om att slopa beslagsförbudet i fråga om brottslighet i nära relation eller annars med hedersmotiv, delar Åklagarmyndigheten utredningens bedömning.

10.2 Utvidgat kontaktförbud med elektronisk övervakning som en förstahandsåtgärd

Åklagarmyndigheten välkomnar ett stärkt brottsofferperspektiv, i synnerhet när det gäller regleringen av kontaktförbud som är en åtgärd med syfte att skydda just brottsutsatta personer. Åklagarmyndigheten avstyrker dock förslaget om att ett utvidgat kontaktförbud med elektronisk övervakning ska kunna användas som en förstahandsåtgärd oavsett överträdelse av ett tidigare meddelat kontaktförbud.

Genom en ändring av lag (1988:688) om kontaktförbud infördes 2018 möjligheten till elektronisk övervakning av utvidgat respektive särskilt utvidgat kontaktförbud. Med hänsyn till att lagstiftningen ännu är färsk kan det ifrågasättas om ytterligare en förändring är påkallad så snart.

Det är tydligt att det förslag som utredningen nu lämnar vilar på ambitionen att öka slagkraften i institutet. Förslaget skapar dock ytterligare bedömningssteg och bedömningsnivåer till ett redan snårigt regelverk, och det dessutom vid en beslutstidpunkt då beslutsunderlaget typiskt sett är som mest begränsat. Det båd-
dar för en berättigad kritik om bristande enhetlighet och riskerar att medföra en återhållsamhet i tillämpningen, tvärtemot det som åsyftas.

Förslaget om att ett utvidgat kontaktförbud normalt ska förenas med fotboja även utan föregående överträdelse innebär att ett tämligen betydande ingrepp i den personliga integriteten kommer att komma till stånd på ett mycket tidigt utredningsstadium och således på ett emellanåt begränsat beslutsunderlag. Det framstår som tveksamt om det är försvarbart.

Den nyligen genomförda granskningen av kontaktförbudsärenden som myndigheten har gjort (se Tillsynsrapport 2020:1, Utvecklingscentrum) ger stöd för en slutsats om att ett enklare, mer förutsägbart regelverk skapar bättre förutsättningar för en enhetlig tillämpning och – inte minst – en konsekvent upptrappning av förbudet och dess verkningar som en omedelbar effekt av att förbudspersonen har överträtt förbudet. En sådan tillämpning gör det tydligt, såväl för berörda parter som för samhället i stort, att tröskeln för att motivera ett förbud inte är omotiverat hög och att effekterna av att överträda ett förbud är snabba och alltmer ingripande.

Det bör kanske också tilläggas, att ingen form av kontaktförbud utgör något skydd vid en överhängande risk för att förbudspersonen fortsätter begå brott mot skyddspersonen, men att i sådana fall istället förbudspersonen ska frihetsberövas.

10.3 Straffskalan för överträdelse av kontaktförbud

Åklagarmyndigheten tillstyrker utredningens förslag om att skärpa straffet för överträdelse av kontaktförbud och delar uppfattningen att efter ändringen kommer påföljdens stränghet att stå i proportion till brottets svårhet. En rimlig konsekvens av att straffskalan för överträdelse av kontaktförbud skärps är att även ringa fall av överträdelse kriminaliseras. Åklagarmyndigheten ställer sig därför bakom även det förslaget.

Ändringarna av straffskala och kriminaliseringen av ringa fall kommer att generera en enhetlig straffskala med möjlighet till nyanserade straffvärdebedömningar. Därutöver kan det på goda grunder antas att kriminaliseringen av ringa fall kommer att leda till att ett meddelat kontaktförbud snabbare kan skärpas, detta eftersom även ringa fall kommer att räknas som en överträdelse. Det kan därmed också antas att lagförslaget redan med nuvarande lagstiftning kommer att leda till att antalet kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning kommer att öka. I förlängningen kan lagförslaget också innebära en ökad tvångsmedelsanvändning.

10.4. En utvidgad möjlighet att avlägsna en misstänkt gärningsperson från gemensam bostad?

Åklagarmyndigheten delar utredningens uppfattning om att svensk lagstiftning redan innehåller effektiva regler när det gäller möjligheten att avlägsna en misstänkt gärningsperson från en gemensam bostad.

10.4.2 Väsentlighetskravet för meddelande av kontaktförbud avseende gemensam bostad

Åklagarmyndigheten har ingen erinran mot förslaget.

10.5 Det geografiska området vid särskilt utvidgat kontaktförbud

Åklagarmyndigheten delar utredningens uppfattning om att reglerna om särskilt utvidgat kontaktförbud inte bör ändras vad gäller det geografiska området.

11.4.3 Skärpning av straffskalan för överträdelse av kontaktförbud m.m.

Utöver den kostnadsökning som utredningen redogör för kan det antas att lagförslaget kan komma att innebära ökade kostnader även för Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten. Eftersom straffskalan för överträdelse av kontaktförbud ändras kommer brottet att vara häktningsgrundande. Det kan därmed antas att fler tvångsmedel kan komma att behöva hanteras. Vidare kan det antas att fler förundersökningar kommer att bedrivas eftersom ringa fall av överträdelse mot kontaktförbud kriminaliseras. Slutligen kommer lagändringarna på sikt att leda till att fler kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning meddelas. Det kommer att innebära ökade arbetsuppgifter och kostnader beträffande den praktiska hanteringen i form av att fler antal bojar ska skötas och övervakning behöver anordnas i fler fall.

Detta beslut har fattats av vice riksåklagaren Katarina Johansson Welin efter föredragning av kammaråklagaren Patrik Tilly. I den slutliga handläggningen av ärendet har också rättschefen Marie-Louise Ollén, överåklagaren Eva-Marie Persson, överåklagaren Lennart Guné och extra åklagaren Malin Bengtsson deltagit.

Katarina Johansson Welin

Patrik Tilly

Kopia till

- Kommunikationsavdelningen
- Rättsavdelningen
- Biblioteket
- Paula Ljunggren, chefssekreterare